

УДК 231.01

**БАЗОВА АКсіОМА ТРИНІТАРНОГО
БОГОСЛОВ'Я КАРЛА РАНЕРА**
**BASIC AXIOM OF TRINITARIAN THEOLOGY
OF KARL RAHNER**

Стрижачук Ф. В.,
кандидат філософських наук, доцент,
старший науковий співробітник,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна),
e-mail: tedandgalina@gmail.com,
ORCID 0000-0002-3644-938213

Strizhachuk F. V.,
Ph.D. in theology, associate professor, senior
researcher at the Center for Religion Studies,
National Pedagogical Dragomanov University
(Ukraine, Kyiv),
e-mail: tedandgalina@gmail.com,
ORCID 0000-0002-3644-9382

Видатний католицький богослов Карл Ранер є одним із ініціаторів тринітарного ренесансу в богослов'ї ХХ-го століття. Його унікальним внеском в розвиток тринітарного богослов'я є «базова аксіома» доктрини про Трійцю, яка отримала назву «правило Ранера»: «Ікономічна Трійця є іманентною Трійцею і vice versa». Тотожність іманентної та ікономічної Трійці за правилом Ранера означає, що Бог-у-Собі, у Своему внутрішньому тринітарному бутті є тим самим Богом, якого люди знають з історії спасіння. Правило Ранера стало вододілом в тринітарних дискусіях ХХ-го століття і викликало інтенсивні дискусії про відношення між ікономічною та іманентною Трійцею.

Ключові слова: тринітарне богослов'я, Карл Ранер, правило Ранера, іманентна Трійця, ікономічна Трійця.

The outstanding Catholic theologian Karl Rahner is one of the initiators of the Trinitarian Renaissance in 20th-century theology. His unique contribution to the development of Trinitarian theology is the "basic axiom" of the doctrine of the Trinity, which was called the "Rahner's rule": "The economic Trinity is the immanent Trinity and vice versa". The identity of the immanent and economic Trinity according to the Rahner's rule means that God-in-Himself, in His inner Trinitarian being, is the very God whom people know from the history of salvation. Rahner's rule became a watershed in the Trinitarian discussions of the 20th century and caused intense discussions about the relationship between the economic and immanent Trinity.

Keywords: Trinitarian theology, Karl Rahner, Rahner's rule, immanent Trinity, economic Trinity.

Карл Ранер називав себе «богословом аматором», проте це говорить лише про його скромність, а не про його богословські здобутки. Ранер був видатним римо-католицьким богословом та дослідником. Його роль в богословських дискусіях після другого Ватиканського собору була ключовою. Ранер не написав великої монографії по доктрині про Трійцю, проте, його вплив у царині тринітарного богослов'я був дуже помітним у подальшому відродженні доктрини про Трійцю. Протестантський богослов Карл Барт був ініціатором відродження доктрини про Трійцю, яке тривало протягом ХХ століття. Однак тринітарну термінологію та основні теми цієї дискусії про відношення між ікономічною та іманентною Трійцею були встановлені «Отцем католицької церкви ХХ століття» Карлом Ранером [8, с. 19].

К. Ранер написав декілька праць присвячених доктрині про Трійцю в стилі есе. В 1967 році він написав есе «Триєдиний Бог як трансцендентальна основа історії спасіння» у другий том збірки

«Історія спасіння до Христа» [23]. Двома роками пізніше він написав дві ґрунтовні статті німецькою мовою «Трійця» і «Тринітарне богослов'я» для богословської енциклопедії *Sacramentum Mundi*. Ці дві статті були об'єднані та опубліковані в англійському перекладі в 1970 році і складають окрему монографію під назвою «Трійця» [17]. Саме у цій монографії представлені ключові концепції тринітарного богослов'я Ранера.

Незважаючи на ці відмінності, тринітарні богослов'я Барта і Ранера мають вражаючу схожість. Обидва богослови були переконані, що богослов'я повинно служити місії церкви у проповіді. У богослов'ї обох богословів Ісус Христос займає ключове місце і христологія є центральною доктриною [21, с. 196]. Проте, понад усе Барт і Ранер ратували за відродження тринітарного богослов'я. Вони вважали, що доктрина про Трійцю відкриває нові перспективи для богослов'я у сучасному світі. Ранер не поставив доктрину про Трійцю у центр свого богослов'я, як це зробив Барт. Проте, доктрина про Трійцю відіграє ключову роль у богослов'ї Ранера. Харві Еган відмічає, що доктрина про Трійцю разом з ученнями про «втілення» і «благодать» складають «три таємниці» віри, в які «втиснуте все християнство» [8, с. 10]. Доктрина про Трійцю поєднує різні елементи богослов'я Ранера.

Йвес Конгар вважає, що «Ранер запропонував найбільш оригінальний внесок у сучасне богослов'я Трійці» [7, с. 11]. Проте, богословський внесок Ранера ставиться поряд з внеском Барта не за масштаб чи загальний вплив його тринітарного богослов'я, а за експліцитну критику сучасного йому богослов'я за «анти-тринітарну сором'язливість». Найвагомішим та оригінальним вкладом Ранера в тринітарне богослов'я ХХ-го століття є методологічний принцип, який Тед Пітерс назвав *Правило Ранера* [14, с. 96]. Сам Ранер називає його «базовим принципом» або «базовою аксіомою» (нім. *Grundaxiom*). Цей «базовий принцип» у інших текстах Ранер також називав «керівним принципом» та «методологічним принципом» [16, с. 295–303]. Отже, словами Ранера – це базовий принцип, «який встановлює зв'язок між трактатами (про Трійцю і про спасіння) і представляє Трійцю як таємницю спасіння (у реальності, а не лише як доктрину)» [20, с. 21–22]. *Правило Ранера* має просту форму: «Ікономічна Трійця є іманентною Трійцею і іманентна Трійця є ікономічною Трійцею» [20, с. 22].

Правило Ранера вперше було представлено в есе написаному в 1967 році і опубліковане у розділі «Триєдиний Бог як трансцендентальна основа історії спасіння» у другому томі багатотомної серії, присвяченій богослов'ю історії спасіння [10]. У 1970 р. есе було опубліковане англійською мовою у вигляді короткої програмної монографії під назвою «Трійця». Ранер визнає, що він не є автором базового принципу, який назвали його ім'ям і не впевнений, хто і коли його сформулював [19, с. 114]. Каспер припускає, що ідея *правила Ранера* вже була у Шлаєрмахера в імпліцитній формі, проте,

ясніше була висловлена Ф. А. Стауденмаєром (F. A. Staudenmaier), богословом з Тюбінгена в полеміці з Гегелем. Він говорив про «беззмістовності розрізнення між Трійцею буття і Трійцею одкровення» [11, с. 274]. Хоча тривають дискусії відносно міри впливу Барта на Ранера, Каспер переконаний, що Барт сформулював аналогічне *правилу Ранера* твердження і цитує Церковну догматику 1/1: «Реальність Бога у Його одкровенні не слід брати в дужки, наче десь поза одкровенням існує інша реальність Бога, тому що реальність Бога, з якою ми стикаємося у одкровенні є Його реальністю у всіх глибинах вічності» [3, с. 548]. Таким чином, *правило Ранера* якщо не запозичене у Барта, то сповна узгоджується з лінією його тринітарної думки. Проте, незважаючи на походження «базового принципу» Ранера, він стає «класикою» тринітарного богослов'я XX-го століття. Карл Браатен заявляє, що після Ранера кожен богослов, який пише про доктрину про Трійцю займає певну позицію щодо *правила Ранера* і пропонує свою інтерпретацію [5, с. 416]. *Правило Ранера* стає свого роду водорозділом у тринітарній думці XX-го століття.

Тут слід дати визначення термінам *ікономічна Трійця* та *іманентна Трійця*, які стали невід'ємними концепціями сучасного тринітарного богослов'я. *Ікономічна Трійця* вказує на Божу присутність і діяльність в історії спасіння (oikonomia, oikonomia), або на Бога-для-нас (*Deus ad nos*), тоді як *іманентна Трійця* вказує на таємниче вічне співіснування трьох божественних Осіб (theologia, θεολογία), або Бога-у-Собі (*Deus in se*) [4, с. 4]. *Ікономічна Трійця* є «Трійцею по відношенню до нас», тоді як *іманентна Трійця* є «реальністю Бога, яким Він є у Собі». *Ікономічна Трійця* є Трійцею «поза внутрішнім божественним життям», тоді як *іманентна Трійця* є Трійцею у внутрішньому божественному житті. *Ікономічна Трійця* – це життя Трійці *ad extra*, а *іманентна Трійця* – це життя Трійці *ad intra* [2, с. 304].

Ідентичність іманентної та ікономічної Трійці за *правилом Ранера* означає, що Бог-у-Собі є тим самим Богом, якого люди знають з історії спасіння. І хоча дослідники тринітарного богослов'я вважають, що *правило Ранера* може бути витлумачено по різному [22, с. 81-94], основна його інтенція є зрозумілою. Ранер виступає проти ідеї існування будь-якого Бога-за-Богом-одкровення. Він переконаний, що історія спасіння відкриває Бога таким, яким Він є у Собі насправді. «Базовий принцип» Ранера протиставляється тенденціям, які встановлюють певний епістемічний та онтологічний розрив між ікономічною та іманентною Трійцею. Давід Лінсікум вважає, що Ранер не відкидає існування іманентної Трійці і не стверджує, що Трійця конститується історією спасіння [13, с. 113]. Скоріше, «Одкровення іманентної Трійці слід розуміти як дію божественної благодаті через дію іманентною Трійці, яка стає ікономічною Трійцею» [16, с. 299]. Люди можуть довіряти тому, в який спосіб Бог являє Себе людям в Його комунікації з ними, тому що в такий самий спосіб Бог існує і в своєму внутрішньому тринітарному житті. Ранер однозначно

заявляє: «Не можна провести адекватне розрізнення між доктриною про Трійцю та доктриною про ікономію спасіння» [20, с. 24]. Люди не знають Бога в загальному. Вони пізнають Його в процесі спасіння і вони можуть довіряти цьому досвіду. У історії спасіння Бог передає Себе людям. Бог-у-Собі є тим самим Богом, якого люди пізнають у досвіді як Отця, Сина і Святого Духа. *Правило Ранера* означає, що тимчасові місії Сина і Святого Духа в історії спасіння ікономічної Трійці відповідають вічним способам походження (процесії) Сина і Духа в іманентній Трійці [6, с. 99].

Важливим моментом *правила Ранера* є те, що в ньому робиться наголос не на єдності Бога в Його відношенні до світу, а на відношенні трьох божественних Осіб до людства. Кожна божественна Особа передає Себе людству в особливий спосіб. Ранер говорить: «Бог вступає у відносини з нами у потрібний спосіб, і це потрібне, вільне та благодатне відношення до нас є не лише копією або аналогією буття Трійці, але сама Трійця, яка вільно та благодатно дарує себе нам» [20, с. 34–35]. Таким чином встановлюється ідентичність Бога-у-Собі і Бога у відношенні до іншого. Потрібний спосіб відношення Бога до нас не є лише копією чи аналогією іманентних Трійці відносин, це і є автентичні відносини божественних Осіб у Трійці. Ранер вважає, що іманентна Трійця вже дарована людям у релігійному досвіді благодаті.

Девід Коффей вважає, що *правило Ранера* створює підґрунтя для цілісності ікономії спасіння. Воно означає, що Ісус Христос є істинним втіленням Бога Сина і що християни дійсно наділені Богом Святим Духом [6, с. 99]. Ранер виражає це положення християнської віри концепцією «само-дарування Бога» (анг. self-communication of God; нім. Selbstmitteilung Gottes). Він вважає, що цей термін «коротко і просто підсумовує велику частину християнського вчення про спасіння» [24, с. 627]. Концепція *само-дарування Бога* означає, що Бог дарує Себе людям. *Само-дарування Бога* не є лише створеним ефектом божественної діяльності по спасінню людства. Бог дарує Себе таким, яким Він насправді є у своїй автентичній божественності. *Само-дарування Бога* здійснюється у двох відмінних формах або «модальностях»: у втіленні Божого Сина в Ісусі Христі та в оселенні Святого Духа у віруючих. Хоча модальності «втілення» і «оселення» є відмінними, вони є само-даруванням одного Бога, якого Ісус називав Своїм Отцем. Ці модальності є відмінними і в цей же час є модальностями одного Бога не лише в ікономії спасіння, але також і в іманентній Трійці [20, с. 22]. Інакше вони не могли б бути *само-даруванням Бога*. Таким чином, концепція *само-дарування Бога* веде до «базового принципу» ідентичності ікономічної та іманентної Трійці.

Таким чином, Ранер підходить до доктрини про Трійцю з перспективи *ікономічної Трійці*, тобто від потрібної діяльності Бога у здійсненні спасіння. Він говорить: «ми можемо впевнено шукати доступ до доктрини про Трійцю в Ісусі і Його Духові, як ми стикаємося з ними через віру в історії спасіння.

Тому що ці дві Особи іманентної Трійці вже даруються нам» [20, с. 39]. Шукаючи доступ до *іманентної Трійці* з перспективи *ікономічної Трійці*, Ранер свідомо ставить себе в опозицію до неосхоластичної традиції, в якій доктрина про Трійцю, за його переконанням, стала нерелевантною до християнської віри. Ранер вважає, що неосхоластичні трактати настільки розділили дослідження єдності божественної сутності від трьох божественних Осіб, що обидві концепції можуть досліджуватися окремо одна від одної. А доктрина про Трійцю може розглядатися без посилання на діяльність божественних Осіб в історії спасіння. Ранер також помітив тенденцію, яка була ініційована Августином, підсилена Томою Аквінським і розвинута неосхоластами, яка полягає у тому, що Божа тринітарна діяльність в історії спасіння (*ікономічна Трійця*) відокремлюється від триєдиного Бога у вічності (*іманентна Трійця*). В результаті, неосхоластичні спекуляції про внутрішньо-тринітарні відносини абсолютно не пов'язувалися з сотеріологічною діяльністю трьох божественних Осіб в історії [9, с. 54]. У відповідь на таку тенденцію Ранер у відповідності з «базовим принципом» доктрини про Трійцю категорично заявляє: «Не можна адекватно протиставляти доктрину про Трійцю і доктрину ікономії спасіння» [20, с. 24]. Ранер переконаний, що таємниця ікономічної Трійці є таємницею іманентної Трійці, тому що існує прямий зв'язок між Богом-для-нас і Богом-у-вічності. Він говорить: «Бог дарував Себе настільки сповна у своїй абсолютній передачі Себе творінню, що «іманентна» Трійця стає Трійцею «ікономії спасіння», і, отже, в свою чергу Трійця спасіння, з якою ми стикаємося у досвіді є іманентною Трійцею» [18, с. 69].

Ранер обґрунтовує взаємозв'язок між іманентною Трійцею та ікономічною Трійцею, апелюючи до християнського вчення про боговтілення і благодать. Розвиваючи цю думку він пише «Христологія і доктрина про благодать, власне кажучи, є доктриною про Трійцю» [20, с. 120]. Тут можна побачити повну відповідність між само-даруванням Бога-у-Собі і само-даруванням Бога створеному світові. На його думку, боговтілення є тією «точкою дотику» в історії спасіння, в якій єдність іманентної Трійці з ікономічною Трійцею є найбільш очевидною. В Ісусі Христі Логос, друга божественна Особа Трійці, стає людською особою, і в результаті, Логос в історії спасіння і вічний Логос є тотожними. Тотожність тут означає, що лише Логос міг стати і став втіленим в Ісусі. Ісус Христос як втілений Логос є другою божественною Особою Трійці. Він є «Логос-з-нами» і в цей же час Він тотожний з «Логосом-з-Богом». «Ікономічний Логос» є «Іманентним Логосом» [20, с. 33]. Застосування правила Ранера приводить до категоричного твердження про те, що іманентний Логос та ікономічний Логос є тотожними. Християнська історія про боговтілення витісняє будь яку концепцію про втілення будь-якої іншої божественної Особи. Ранер вважає, що припущення про те, що будь-яка божественна Особа Трійці може бути втілена, зробило би богослов'я заплутаним.

Концептуалізація Ранером втілення Логосу йде паралельно з його розумінням сходження Святого Духу. Оскільки ікономічний Логос є іманентним Логосом, так само Дух Святий, якого ми знаємо в досвіді історії спасіння є Духом Святим в іманентній Трійці. Оскільки іпостасний союз природ в Особі Христа є основаним на відношенні Сина до Отця, так само сходження Святого Духу є основаним на характері відношення Духа до Отця і Сина [2, с. 306]. Як Син є народженим від Отця як Його образ і Син являє Отця через іпостасний союз, так само Дух Святий ісходить від Отця і Сина як любов між Отцем і Сином і в такий спосіб Дух Святий передає Божу благодать людям. Дух Святий діє не лише через створену дійсність при допомозі діючої причини, але в певний спосіб Він стає невід'ємним від особи людини і впливає на неї з середини, щоб вона була спроможна прийняти Христа. Гарі Бедкок говорить: «Ранер послідовно дає визначення благодаті, як само-дарування Бога вам та мені в пневматологічних, а не христологічних термінах» [1, с. 147]. Він вважає, що у Ранера можна говорити про свого роду «іпостасний союз» між Духом Святим і віруючим.

Подібним чином цей спосіб розуміння втілення Сина і походження Духа по суті йде паралельно з його способом розуміння Отця. Посилаючись на тексти Біблії та східних Отців Церкви, Ранер говорить, що Бог Отець є безначальним. Як безначальний Отець, від якого народжується Син і від якого походить Дух Святий так само як і від Сина, Отець відкриває Себе і передає Себе через Сина і Духа. Бог, з яким ми маємо справу у досвіді спасіння через Сина і Духа Святого є безначальним Богом Отцем, який народжує Сина і від якого ісходить Дух [15, с. 225].

Виходячи з базового принципу ідентичності ікономічної та іманентної Трійці, Ранер висловлює певні застереження відносно методологічної концепції «психологічної аналогії», яка була введена Августином і отримала розвиток у Томи Аквінського. Концепція «психологічної аналогії» визнає певну подібність між Богом, який є чистим духом і людиною, створеним духом. Процеси в іманентній Трійці – народження Сина і ісходження Духа – пояснюються через порівняння з процесами людської психіки – знанням і любов'ю відповідно. Ранер не відкидає повністю психологічні аналогії. Він визнає їх походження у біблійному богослов'ї Слова Божого і Духа Божого, проте, не вважає, що вони мають статус офіційного богослов'я або доктрини в строгому сенсі [20, с. 118]. Він вважає, що «психологічні аналогії» не можуть пояснити чому у божественній сутності функції знання і любові стають окремими іпостасями, тоді як у людській психіці цього не відбувається. Проте, його основне застереження стосується відсутності у «психологічних аналогій» зв'язку з ікономічною Трійцею, яка для нього є основним фундаментом нашого знання про іманентну Трійцю.

Хоча *правило Ранера* встановлює міцний зв'язок між іманентною та ікономічною Трійцею, Ранер також намагається проводити певну демар-

каційну лінію між ікономією і онтологією Трійці. Ч. Х. Байк проводить компаративне дослідження тринітарного богослов'я Барта і Ранера, і показує, що Барт відстоює взаємну кореляцію між ікономією та іманентною Трійцею, яка означає певну онтологічну незалежність і пріоритет іманентної Трійці [2, с. 308]. Це в свою чергу породжує певну епістемічну дистанцію і напруженість. Щоб подолати цю дистанцію Барт вводить концепції «первинної об'єктивності Бога» і «вторинної об'єктивності Бога» і в решті решт приходять до концепції «таємниці» (ignotamus).

Правило Ранера категорично стверджує, що Бог, з яким люди зустрічаються в трансцендентальному досвіді є самим буттям Бога, тому що ікономічний Логос є іманентний Логос і Святий Дух в історії є Святим Духом у Богові. Проте, Ранер стверджує пріоритет іманентної Трійці як конститутивної трансцендентальної основи для ікономічної Трійці. Він вважає, що триєдиний Бог може дарувати істину і любов створеній небожественній реальності актом само-дарування, тому що Бог антецедентально конституційований відносинами істини і любові у вічній божественній реальності. Для того щоб посилити пріоритет іманентної Трійці, Ранер також встановлює відмінність між іманентним Логосом як «внутрішнім символом» та ікономічним Логосом як «зовнішнім символом» в онтологічному сенсі і розглядає Боже само-дарування як «абсолютну близькість» (absolute proximity) [2, с. 316]. Слід зауважити, що «абсолютна близькість» не є «абсолютною totoжністю». Таким чином, тринітарне богослов'я Ранера зберігає певну онтологічну дистанцію між іманентною та ікономічною Трійцею і утверджує свободу триєдиного Бога.

Як це очевидно з вище представленого дослідження, артикуляція Ранером «базового принципу» тринітарного богослов'я, який отримав назву *правило Ранера* був мотивований інтенцією повернути історію спасіння в центр богословських рефлексій. В часи коли католицькі богослови ігнорували тринітарну структуру діяльності Бога в історії спасіння і були зайняті спекуляціями про внутрішню динаміку Бога у відриві від творіння, Ранер зробив своїм відправним пунктом концепцію взаємодії Бога з людьми в ікономії спасіння.

Незважаючи на обережність висловлювань Ранера, після публікації монографії «Трійця» в 1970 р. англійською мовою, *правило Ранера* викликало багато дискусій про його автентичне значення та його богословські імплікації. Послідовник і учень Ранера Кетрін ЛаКугна безапеляційно заявляє: «Ідентичність ікономічної та іманентної Трійці означає, що Бог насправді, повністю та без залишку дарує Себе творінню, і те, що є даним в ікономії спасіння є Самим Богом» [12, с. XIV]. Вальтер Каспер не так однозначно сприймає правило Ранера і намагається подолати певні труднощі, які він вбачає в ньому. Він вважає, що іманентна Трійця має існувати до ікономічної Трійці і формулює правило по-новому: «в ікономічному само-даруванні присутнє внутрішньо-тринітарне само-дарування Бога у світі під прикриттям історично

обумовлених слів, знаків, дій, та в найвищій мірі в образі Христа з Назарету» [11, с. 276]. Тед Пітерс іде у іншому напрямку інтерпретації *правила Ранера*, він говорить: «відносини, які Бог має через сотеріологічну діяльність Христа у світі є визначальними для іманентних тринітарних відносин. Відносини Бога *ad extra* стають відносинами Бога *ad intra*» [14, с. 96]. Як це помітно з приведених інтерпретацій, правило Ранера викликало інтенсивні дискусії про відношення між ікономією та іманентною Трійцею.

Висновки. Карл Ранер поряд з Карлом Бартом є ініціатором відродження доктрини про Трійцю. Доктрина про Трійцю була ключовою в його богослов'ї. Його невелика монографія «Трійця» стала ключовим програмним дослідженням тринітарного богослов'я, і задала тон подальшим богословським дискусіям у XX-му столітті. Карл Ранер рішуче критикував «анти-тринітарну сором'язливість» в церковних і богословських колах його часу. Він констатує на маргінальне положення доктрини про Трійцю в сучасному йому богослов'ї і закликає поставити її в центр богословської системи. Вагомим вкладом у тринітарне богослов'я XX-го століття є *правило Ранера*, базовий принцип тринітарного богослов'я Ранера. Це базовий принцип має просту форму: «Ікономічна Трійця є іманентною Трійцею і іманентна Трійця є ікономічною Трійцею». Доктрина про Трійцю, сформульована Ранером і тринітарне богослов'я після Ранера знаходиться під визначальним впливом цієї базової аксіоми. Базовий принцип Ранера передає ідею того, що Бог-у-Собі є тим самим Богом, якого люди знають з історії спасіння. Віруючі можуть довіряти тому, в який спосіб Бог являє Себе людям в Його комунікації з ними, тому що в такий самий спосіб Бог існує і в своєму внутрішньому тринітарному житті. Незважаючи на свою просту форму правило Ранера викликало загальний інтерес, неоднозначні тлумачення і часто протилежні оцінки.

Список використаних джерел

1. Badcock G. Karl Rahner, the Trinity, and Religious Pluralism Grand Rapids: Eerdmans, 1997.
2. Baik C. H. A Matrix of Ontology, Epistemology, and Mystery in Karl Barth and Karl Rahner on the Immanent-Economic Trinity Relation // Theology Today. 2018. № 3 (75). С. 297–317.
3. Barth K. Church Dogmatics 1.1 ed. G.W. Bromiley and T. F. Torrance, trans. G. W. Bromiley, 2nd ed. / K. Barth, Edinburgh: T. & T. Clark, 1975.
4. Battaglia V. An Examination of Karl Rahner's Trinitarian Theology // Australian eJournal of Theology. 2007. № 9. С. 1–18.
5. Braaten C.E. The Triune God: The Source and Model of Christian Unity and Mission // Practical Anthropology. 1990. № 4 (18). С. 415–427.
6. Coffey D. Trinity Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
7. Congar Y. I believe in the Holy Spirit / Y. Congar, New York; London: Seabury Press; G. Chapman, 1983.
8. Egan H. D. Karl Rahner: the mystic of everyday life / H. D. Egan, New York: Crossroad Pub. Co, 1998. 208 c.
9. Grenz S. J. Rediscovering the triune God: the Trinity in contemporary theology / S. J. Grenz, Minneapolis: Fortress Press, 2004. 289 c.

10. hrsg. Johannes Feiner und Magnus Löhrer *Mysterium Salutis. Grundriß heilsgeschichtlicher Dogmatik Band 2 Die Heilsgeschichte vor Christus* / hrsg. Johannes Feiner und Magnus Löhrer, Einsiedeln-Zürich-Köln: Benziger, 1967. 1196 с.
11. Kasper W. *The God of Jesus Christ* / W. Kasper, New York: Crossroad, 2005.
12. LaCugna K. M. *Introduction* New York: Crossroad, .
13. Lincicum D. *Economy and Immanence: Karl Rahner's Doctrine of the Trinity* // *European Journal of Theology*. 2005. № 2 (14). С. 111–118.
14. Peters T. *God as Trinity: relationality and temporality in divine life* / T. Peters, 1st ed-е изд., Louisville, Ky: Westminster/J. Knox Press, 1993. 239 с.
15. Rahner K. *The Theology of the Symbol* Baltimore: Helicon, 1966.
16. Rahner K. *Divine Trinity* New York: Herder & Herder, 1968. 295–303 с.
17. Rahner K. *The Trinity*, trans. Joseph Donceel / K. Rahner, New York: Herder & Herder, 1970. 120 с.
18. Rahner K. *Theological investigations* / K. Rahner, New York: Crossroad, 1974.
19. Rahner K. *Oneness and Threefoldness of God in Discussion with Islam* New York: Crossroad, 1983.
20. Rahner K. *The Trinity* / K. Rahner, New York: Crossroad Pub, 1997. 122 с.
21. Rahner K., Imhof P., Biallowons H., и др. *Karl Rahner in dialogue: conversations and interviews, 1965-1982* / K. Rahner, P. Imhof, H. Biallowons, H.D. Egan, New York: Crossroad, 1986. 376 с.
22. Rauser R. *Rahner's Rule: An Emperor without Clothes?* // *International Journal of Systematic Theology*. 2005. № 1 (7). С. 81–94.
23. *Die Heilsgeschichte vor Christus* под ред. H.U. von Balthasar, 3. unveränderte Aufl., 12. Tausend-е изд., Einsiedeln: Benziger, 1978. 1196 с.
24. *Lexikon für Theologie und Kirche*. 10 vols. Ed. K. Rahner and J. Hofer. (Freiburg: Herder, 2nd edn., 1957–65).